

pisano letos, da bi objektivno predstavilo hrvatske težnje, ki so za bravca resnično prepričevalne. Toda obenem ostro zagovarja svoj nasprotni nazor, katerega upravičenost pravi, da temelji na globokem prepričanju, da so Srbi, Hrvati in Slovenci en narod. Nikjer pa ne kaže kake tolerance drugačnemu prepričanju. Poleg tega dr. Laza Marković niti danes ne vidi težkih nepravilnosti, ki so bile pogosto zagrešene. Naj navedemo n. pr. samo medvojnje izgovore, da bodo kasneje rešena vsa sporna vprašanja v popolnem medsebojnem sporazumu, kar se ni zgodilo, ali Pašičevo obljubo ob Krfski deklaraciji, da bo ustava sprejeta le, če bo pristala nanjo velika večina narodnih zastopnikov, za katero pa je kasneje njegova stranka spoznala že polovico poslancev plus eden! Celo v uvodnem poglavju, ki ga je opisal šele letos, še vedno očita medvojni hrvatski emigraciji v Ženevi nezaupnost do Srbov, ko je vendar zgodovina pokazala, da je bila ta nezaupnost dovolj upravičena.

Poleg pomanjkanja sleherne besede o gospodarski strani hrvatskega vprašanja, ki je vsaj tako važna kot politična, nas najbolj moti, da za avtorja ne obstoji slovensko vprašanje. Slovencev se ta knjiga pravzaprav ne tiče. To bi do neke mere bilo razumljivo, če bi bila knjiga omejena zgolj na problem, ki ga napoveduje njen naslov. Toda knjiga je več, kajti večina sestavkov se peča s celokupnimi državnimi problemi. Toda o nas se v njej govori le toliko, kolikor je potrebno pri državi Srbov, Hrvatov in Slovencev imenovati tudi Slovence, ali kolikor so med tremi plemeni, ki so se zedinili, tudi Sovenci. Vsa velika vprašanja so le zadeva Hrvatov in Srbov. Nazor kakega Slovenca ali celo kake slovenske organizacije, ki bi ga moral vpoštevati ob analizi razmer, je redek. Brez dvoma bodo naši politiki, ki so aktivno sodelovali v minulih desetletjih, do tega dejstva opredelili svoje stališče. Gotovo je, da slovensko vprašanje ni in tudi ni smelo igrati tako brezpomembne vloge, da bi se ga niti ne omenjalo. Za nas ni vprašanje notranje ureditve države nič manj važno kot za Srbe ali Hrvate, dasi bi moral avtor ugotoviti stvari, ki bi bile za nas trpke, ker so bile prav naše stranke izmed tistih, ki so kot jeziček na tehtnici pripomogle stvarjem k razvoju, kot bi si ga ne želeli.

F. Petreč.

Kritika

Slovenske novele. Zbral in uredil Mirko Javornik. Izdala Delavska založba r. z. z. o. z. v Ljubljani 1935. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani r. z. z. o. z., podružnica Novo mesto. Krekova knjižnica, mala osmerka, strani 156.

1.

Jalovi izbor „Slovenskih novel“ me nehote spominja prve knjige Krekove knjižnice, „Sedmih mladih“. Ta zbirka sicer po avtorjih in po kakovosti ni kdo ve kako izrazito pokazala takratnega stanja naše pisarije, vendar pa je bila obljuba za bodočnost, prikupen, zdrav pojav v takratni literarni tišini, prvi zaznavnejši glas najmlajših. Od tistih dni je minilo pet kratkih let. Generacija, ki ji pripadajo ti avtorji, se je v tem času še pomnožila ter nekako avtomatično in brez velikih bojov stopila na mesto starejših pisateljev, ki so bolj ali manj utihnili ali pa šele ob mlajših spet nanovo oživel. „Sedem mladih“ pa je medtem doživelo marsikatero razburljivo uro.

Teh pet let ni pokazalo le nekatere literarne in značajne posebnosti posameznih avtorjev, marveč veliko več: minila je prva, najhujša otroška doba mlade generacije.

Bledi in slabokrvni bogoiskatelj Mirko Avsenak, ki je dal zbirki „Sedmih mladih“ najdaljši in najslabši tekst, je utihnil; upajmo, da za zmerom. Peter Kovač, njegov drug po kakovosti pisanja, se je povrnil tja, odkoder je prišel in kamor tudi sodi, v „Žiko“, kjer še zmerom objavlja — čeprav pod drugim imenom — kratke, krotke in ne kdo ve kako duhovite črtice. Ivo Grahor, star sotrudnik vseh naprednejših leposlovnih revij, piše še zmerom mračno in neurejeno prozo kakor pred leti. Jože Kranjc se še prav tako simpatično otepa s svojim nepočakanim, živahnim temperamentom: napisal je med kopo povprečnih stvari dve, tri novele, ki pričajo o njegovi nadarjenosti, izdal je tri knjige, ustanovil založbo in revijo „Dramo“, se učil vsakršnih literarnih umetnij, objavil nekaj (ne prav odličnih) gledaliških ocen ter naposled sam naskočil dramatiko. V času, ko to pišem, si recenzenti in nevošljivci spet belijo glavo zaradi njega: v gledališču ploskajo njegovi aktualni, simpatični, nekoliko hrupni in dokaj površni petdejanki „Direktorju Čampi“. Rudolf Kresal je v tej družbi tako imenovani meteor, ki je nenadoma zableščal ter kmalu nato utonil v temo. Obetal je veliko več kakor je dejansko pokazal; pričakovali smo, da se razvije v odličnega novelista, bil je mimo Ludvika Mrzela dve leti najslavnejši mladi avtor, prevajal je Hamsuna, Lagerlöfovo in Kalinikova, nenadoma pa je utihnil ter nastopil običajno pot poklicnega literata, ki se mu kakor že koli zmanjka korajže za ta ne prav prijetni poklic: pobegnil je v žurnalizem, odkoder se človek ponavadi ne povrne več. Miško Kranjec, tudi eden izmed redkih poklicnih pisateljev, pa je v nasprotju z njim premeril najdaljšo pot, postal je naš najvidnejši in najplodovitejši prozaist: v kratki dobi petih let je z brezprimerno naglico izbruhal nešteto novel, izdal osem knjig, urejeval pokojno „Ljudsko pravico“, napisal pa kljub temu nekaj pomembnejših tekstov zadnjih let ter prvi odnesel Prešernovo nagrado za slovenski roman. Mirko Javornik, najmlajši in najspretnjši med njimi, pa se je med tem uril v literarnem in svetovno nazorskem žonglerstvu, lovil je na svoja jadra vetrove, ki so pihali po svetu, krmaril sem in tje med katolištvom in nekam nejasnim socializmom — kar je bilo nekaj časa moderno pri nekaterih mlajših študentih iz Akademskega in Ljudskega doma — pisal je slabe novele in dobre potopise, prevajal, urejeval — tudi že pokojne — Hramove zapiske, zbiral literarne novice za Modro ptico, se trudil povsod naslikati lastno podobo v najlepši luči, kar je kajpak težko, izdal pa je tri knjige, pokazal veliko pisateljsko prožnost ter se naposled — kakor pač vsičasni neverniki — vrnil spet med pravoverne katoliške ovčice. Mimogrede je imel še to smolo, da je zbral nesrečne „Slovenske novele“.

Ta zbirka namreč niti po izbiri pisateljev, niti po svoji nazorski usmerjenosti, niti po kakovosti, niti po svoji tematiki ne razodeva pomembnosti ali nepomembnosti slovenske proze. „Sedem mladih“ je kljub svojemu mladostnemu značaju, kljub napakam in pomanjkljivostim vendarle knjiga, ki ji ni mogoče odreči dokumentarične vrednosti. Takrat so se nam predstavili štirje dotlej neznani, toda nadarjeni ljudje, Javornik, oba Kranjca in Kresal, ljudje, ki so se sicer razvili vsak po svoje in sicer dokaj različno, tako da ne moremo reči, če so vsi v svoj prid napredovali, vendar pa so bili njihovi prispevki za tisti čas dovolj pomembni, da so lahko dokazali svojo živ-

ljenjsko upravičenost. „Slovenske novele“ pa prinašajo tekste, ki v marsičem ne zadoščajo niti najpreprostejšim zahtevam kvalitetnega pisanja, tekste, ki bi povečini najboljše sodili v koš ali v miznico. Predstavili so nam enega samega novega avtorja: Cirila Kosmača. Njegov prispevek sicer pomeni obet za bodočnost, vendar so ga samo ponatisnili in ga vrhu tega še zrahljali na Prokrustovi postelji spodobnostne cenzure, tako da kaže nova zbirka dokaj žalosten in nespodoben obraz.

2.

Avtorji nove zbirke se tudi med seboj zelo razlikujejo po pisateljski izkušnosti, po svojem odnosu do sveta in ljudi ter zlasti po kakovosti svojih tekstov. Dva izmed njih sta že prava veterana, saj ju srečujemo že več kot deset let po revijah in knjižnih publikacijah: Iva Grahorja in Bogomirja Magajno. Prvi sodi po svojih snoveh in izraznih sredstvih nekako med nekdanje Mladinovce, ki so skušali utreti pot novi, socialni prozi, pa se po večini niso mogli nikdar docela iznebiti povojnega plakaterskega pisanja: še danes slikajo svet ponavadi v slovitih barvah verskih fanatikov — v belem in črnem. Njegov vrstnik Magajna, po nazoru in temperamentu nekakšen njegov antipod, je veljal včasih za najizrazitejšega predstavnika mlajše katoliške proze, kar tudi nedvomno je, čeprav se ne more doslej ponašati s pomembnejšimi teksti in se tudi njegovo bujno in nekam „polteno“ pisanje na videz ne sklada z evangeljsko čistostjo. Cene Kranjc in Stanko Vuk sta v primeri s tema veljakoma prava literarna otroka, v svojih sestavkih še razodevata svojo tiho radost nad tem, da pišeta; mestoma sta celo prisrčna, kar se njuni mladosti prav lepo poda, sicer pa bi bila dobra sotrudnika resnejšega dijaškega ali družinskega lista. Med slovenske noveliste ju pa zaenkrat raje še ne prištevajmo. Ciril Kosmač je tudi — kljub svoji kvaliteti — še dokaj neznan avtor: kolikor vem, je doslej napisal nekaj podlistkov za Istro, novelističen poskus za Zvon, črtico Ogorek za Jadranski koledar in Hišo št. 14 za Sodobnost, odkoder so jo ponatisnili tudi za to zbirko.

Tu podajam kratko analizo najzanimivejših prispevkov, čeprav so po večini negativni.

Grahorjevi Nataši nedostaje tega, česar pogrešamo skoraj pri vseh njegovih novelah, člankih in recenzijah: pravega pisateljskega prijema, notranje organizacije in resničnega življenja. V svoji noveli pripoveduje dokaj nejasno zgodbo o brezprizornem dekletu iz „tretjega doma Sovjetov“ (menda v Moski ali kje!), ki se je je fant — nekakšen napol buržuj, napol „novi človek“ — naveličal, pa ga ona kljub temu še ljubi. V oklepaju naj povem, da je ta zgodba v bistvu le zamotana in zakrita varijanta k slovitim jokavostim o dobri vlačugi in hudobnem zapeljivcu. Nataša je namreč dobro dekle, ki strašno trpi, njen napol buržuj pa je po mnenju tovarišev in tudi po avtorjevih navedbah lopov, surovina itd. Ne vem tudi, zakaj bi bile zgodbe iz Rusije kaj bolj socialne kakor tiste, ki se pri nas dogajajo sleherni dan. Morda nikjer ne velja Goethejeva beseda „Greift nur hinein itd.“ tako zelo — kakor ravno v socialni poeziji. Stavim, da je samo v hiši, kjer stanuje avtor — sicer ne vem za njegov naslov — toliko zanimivega, polnega, resničnega, vse ljubezni in sovraštva vrednega življenja, da ga človek do smrti ne izčrpa, če je le obdarjen s pravo pisateljsko domišljijo. Čemu bi potem hodili v Rusijo? Tam je na stotine pisateljev, ki bi tako Natašo najbrže bolj opisali kakor Grahor, ki si po vsem videzu ni niti na

jasnem, ali naj svojo zgodbo zasidra na psihološkem konfliktu med fantom in dekletom ali naj nam poda samo zanimivo zunanjo podobo življenja iz „novega sveta“. Pomaga si namreč s tem, da nam opisuje zdaj muke in težave ubogega dekleta, zdaj spet neverjetne nasilne in prisiljene prizore med njenim fantom in tovariši. Ne gane nas pa ne to ne ono, ker je vsa zadeva izmišljena in neresnična, kar se da.

Magajna ima podobne grehe na vesti, ki se razlikujejo le po zunanji obliki, nikakor pa ne po posledicah. V Nirvani se nadarjen kemik odpove svoji znanstveni karijeri, zanemari dekleta, ki ga je ljubilo, postane kapitalist ter se oženi z bogataško, ki ga ne ljubi. Tako se dokoplje do denarja in družabnega ugleda, ne more se pa iznebiti moralnega mačka: občutka, da se je izneveril idealom svoje mladosti, skratka, da se je „zašuštral“. To je realna osnova, ki jo dokaj težavno izluščimo iz nejasnega teksta. „Novela“ je namreč tako zamotana, simbolična, alegorična, čustveno patetična, psihološko neresnična, skrivnostna in lepopisno odlična, da smo po branju trdno prepričani, da je vse skupaj neumnost in da nas avtor vleče.

Tu nastopa recimo majhen Budhov kipec, „ki je noč za nočjo strmel v mlado ljubezen, ki je kipela v sobici pred njim; poslušal je vse besede, videl je vse poglede in kako sta dva človeka hotela postati eno“. Grešnika, ki sta se zabavala s to čustveno onanijo, sta bila kajpak kemik in njegovo prvo dekle. To dekle vrne kipec, ko se bodoči kapitalist poroči z „najlepšo Ljubljančanko“, sama pa žal umre za jetiko. Žena torej nekako podeduje talizman ljubice in ta talizman potlej straši po vsej zgodbi kot nekaka slaba vest, kot božje oko, ki je „vse“ videlo, kot simbol prave, toda zavržene ljubezni. Jaz si s temi simboli ne morem pomagati; ne verjamem jim; smešni se mi zde spričo resničnega življenja, ki je veliko neposrednejše in veličastnejše kakor vsa ta lepopisna krama; in sovražim jih, kadar vidim, da je zgodba neresnična in izmišljena. Nikakor namreč ni mogoče spregledati problematike te ljubezenske zgodbe: Prvič ne vemo, zakaj in čemu je prvo dekle sploh ljubilo svojega fanta, drugič pa ne vemo, zakaj bi bila žena čutno tako frigidna in narcistična, da ga ne more ljubiti, „ko vendar ljubi samo sebe in tistega bronastega, mrtvega boga“. Vse prej bi verjeli, da se mimo „čustvene onanije“ ni zgodilo ničesar med junakom in njegovo „pravo ljubeznijo“ in da v zakonu tudi z ženo ni mogel najti pravega čustvenega in fizičnega kontakta. Čemu torej sumničiti ženo, čemu prav njej odrekati eros in ji celo očitati telesno jalovost? Res, lepa je in bogata je in njen častivredni mož je nekoliko trebušast, ampak ljubila bi lahko kljub temu, zlasti, ker mora biti erotično zelo privlačen — saj ga je jetično dekle tako strastno ljubilo! — in ker tudi glede kapitalizma in drugih socialnih čednosti nikakor ne zaostaja za ženo. Psihološki konflikt je torej izmišljen in neresničen, telovadba s Budho in drugimi simboli pa smešna in nepotrebna: novela torej neokusna in umetniško nepomembna.

Veliko dostojnejša in preprostejša je Magajnova druga zgodbica Transfuzija (ponatisnjena iz Modre ptice); dobro napisana anekdota s pravim happy endom. Prav za prav ima ta „novela“ vse lastnosti dobrega podlistka: ljubezenska zgodba je dokaj preprosta, ljudje so orisani bolj kot tipi kakor pa kot značaji, prijetno pripovedovanje nas odškoduje za verjetnost zgodbe, ki ni prav velika, simbolov in drugih pošasti ni, pač pa na koncu „poljub“, zastor dol. S to zgodbico potrjuje Magajna domneve vseh tistih kritikov, ki so se kdaj izrazili, češ, ob večji skromnosti in neliterarnosti bi bil lahko

postal prijeten producent kratkih zgodbic. Tej domnevi se pridružim tudi jaz in zelo bi bil vesel, če bi se kdaj uresničila, zakaj dober podlistkar je lahko cel mož, ki nekaj pomeni, slab novelist pa ne pomeni nič.

Ceneta Kranjca in Staneta Vuka tu ne bom obširneje obravnaval, marveč se omejujem le na opombo, ki sem jo napravil že v začetku tega odstavka. Ponavljam: njuna sestavka sta prijetna, ne razodevata pa niti takih slabih ali dobrih znakov, da bi človek po njih lahko sklepal, ali se kdaj razvijeta v pomembnejša prozaista, ali bosta knjižni produkciji samo v breme.

Vse drugačna pa je zadeva glede Cirila Kosmača, čigar Hiša št. 14 je dvignila med bralci in literati že veliko prahu. V dokaj nesklenjeni, arhitektonsko in stilno ne kdo ve kako enotni obliki nam pripoveduje prizore iz življenja brezposelnih Tržačanov, ki jih je kruto naključje zbralo v stari, napol razpadli baročni palači, ki jo je nekakšna dvomljiva c. kr. aristokratinja zapustila mestni občini. Neprijetna, skoraj fantastična notranjost tega človeškega smetišča, dan in večer, noč in jutro, otroci in zreli, toda notranje trliki možje, zadirčne babe in tihe, „nerazumljene“ žene, groba nasilstva in drobne, intimno zakrite nežnosti, vesela in žalostna revščina teh ljudi, ki jih je življenje zaznamovalo, pridige zoper dvomljivo zveličavnost cerkvenih in posvetnih paragrafov, modrovanja o brezposelnosti in o nekoliko tendenčno debelih mestnih svetovalcih — vse to se pred nami zaplete v malone nerazrešljiv in nepregleden klobčič epskega pripovedovanja, napol dijalektičnega rezoniranja in kratkih, obešenjaško dovtipnih pogovorov.

Intelektualna dobrina tega temperamentnega, prenasičenega, skoraj brezobličnega fragmenta, ki bi se ob dobri obdelavi morebiti razrasel celo v večjo epsko kroniko ali roman — je avtorjev prijetni skepticizem, ki je v slovenski pisariji redek, toda dragocen pojav. Hudobni jeziki bodo avtorja razglasili za nergača in cinika, ki ne veruje ne v kakršnokoli oblast na zemlji, ne v ljudi in njihova čustva, zlasti pa ne v ljubezen. In vendar je vse kaj drugega ko cinik: skozi vsa njegova zamotana, nekam mladostno anarhična in včasih tudi preveč duhovita modrovanja utripa sramežljiva, skoraj nevidna in malone otroška vera v življenje, ki je pač nikdar ne more docela zatajiti nadarjen človek, pa naj je še tako skrita in zakopana v žalostnih spoznanjih o človeški nepopolnosti.

Očitati mi bodo, da vsa ta analiza Kosmačevega „cinizma“ ni drugega kakor nezaveden avtoportret in skrit zagovor samega sebe, početje, ki izvira iz moje simpatije do problematičnih snovi, do dvomljivih eksistenc in zanimivih brodolomcev, ki straše tud po mojih novelističnih poskusih, čeprav je njihova socialna etiketa na videz povsem drugačna. Toda kaj zato, če mi prav ta skrivna intelektualna sorodnost omogoča razložiti osrednji živec človeškega individua, ki se morebiti še razraste v zanimivo osebnost!

Tako smo nekako izčrpali vsebino in pomen te — kakor smo videli — sila jalove zbirke. Če na kratko ponovimo njene značilnosti, se nam podajo tile zaključki:

1. Večji del prispevkov ne ustreza pogojem, ki jih mora izpolniti živa, človeško pomembna in razvoja sposobna proza.

2. Prav ti prispevki ne razodevajo niti one estetske ali vsaj literarno zgodovinske kvalitete, ki jo je pokazala mlada generacija ob svojem prvem zborniku „Sedem mladih“.

3. Edini pozitivni prinos k naši prozi je Kosmačev tekst, ki je sicer formalno še nedograjen in tudi še nikakor ni izčrpal svoje vsebine, tako da bi se njegova dejanska pomembnost pokazala v vsem obsegu šele v drugačni obdelavi, vendar pa vsebuje prav ta fragment toliko človeške neposrednosti, da bi še nekako upravičil izid zbirke.

4. Kosmačev tekst je — kakor sem omenil že v uvodu — znatno cenzuriran, kar morebitni radovedneži lahko primerjajo z lansko 9/12 številko Sodobnosti, kjer je Hiša prvič izšla. Ta cenzura, za katero odgovarjata ali urednik zbirke ali pa tudi založba sama, nam dokazuje, da eksistirajo pri nas že zmerom ljudje, ki se jim zdi ob kočljivejših tekstih najbolj primerno — odrezati junakom jezik in spolovila.

5. Ker torej tudi najboljši prispevek zbirke ni viden v svoji boljši obliki, odpade torej vsak pameten razlog, da bi bila ta zbirka izšla.

Filip Kalan

Kronika

Pohorska akcija. Dne 19. in 20. avgusta se je sestalo na Pohorju kakih 50 politikov, jugoslovensko orientiranih, pripadnikov odmrle Jugoslovenske nacionalne stranke, med njimi tudi namestnika kraljevih namestnikov Jovan Banjanin in dr. Peter Zec. Iniciator in vodja sestanka je bil dr. Albert Kramer.

Na sestanku se je sklenila izjava, ki naj seznanj javnost s temi pohorskimi razgovori in s stališčem na Pohorju zbranih politikov do raznih notranjih političnih vprašanj. Ideološka osnova pohorske deklaracije seveda ni nova: jugoslovenska narodna in državna enotnost. Samó kot fraza zveni poudarjena zavest odgovornosti do naroda in ugotavljanje težkih političnih in gospodarskih razmer, v katerih živi ljudstvo. Kako pa bi tudi mogli iskreno govoriti o odgovornosti in o potrebi ureditve in izboljšanja razmer ljudje, ki so dolga leta bili sami na vladi in imeli vse možnosti za koristno in uspešno delo? Kdo naj verjame, da resno mislijo na decentralizacijo in samouprave (seveda le pokrajin, ker narodov po njihovem ni!), ko so vsa leta svoje vlade z vsemi sredstvi vzdrževali in branili centralizem? Komu v korist, je jasno. Nenadoma pa priznavajo, da obstoji „škupina vprašanj, ki so znana pod imenom „hrvatsko vprašanje“ in ki se morajo čim prej rešiti. To danes govore gospodje tiste miselnosti, v imenu katere so pred leti celó vse pokrajine preimenovali po rekah, da bi se izbrisala zadnja sled, ki bi kazala na narodnostno raznolikost.

Vendar vsebuje pohorska deklaracija nekaj, kar je važno in v čemer leži poudarek. To je stavek: „Metode dela, s katerim naj se dosežejo urejene razmere v državi, niso načelno vprašanje, nego vprašanje praktične dnevne politike.“ Ne samó, da na Pohorju zbrani politiki popolnoma prezrejo stremljenja ljudstva po uvedbi demokracije in državljskih svoboščin, ki so prvi pogoj za boj za izboljšanje razmer, ti jugoslovenski politiki celó poudarjajo, da metode dela niso načelno vprašanje. V tem moramo videti zarodek tiste ideologije in tiste politike, ki ne izbira nobenih sredstev, zarodek jugoslovenskega fašizma.